

H. DE DIJN

Politieke correctheid

1. Inleiding

Het fenomeen van politieke correctheid (PC) zou zijn oorsprong gevonden hebben op Amerikaanse universitaire campussen in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Op die campussen waren het sinds de Vietnamoorlog vooral progressieve liberalen (in de Amerikaanse betekenis van het woord) die politiek gesproken de toon zetten. Academisch links associeerde zich meer en meer met multiculturalisme en de strijd voor gelijkheid en tegen discriminatie van allerlei minderheden¹. Het middel bij uitstek om de doelen te bereiken was – zo meende men – correct taalgebruik. Alle ‘hate speech’, alle discriminerende of niet-inclusieve uitdrukkingen op het gebied van geslacht, ras, sociale klasse, capaciteiten, religie moesten vermeden worden. Via het correcte taalgebruik dacht men greep te kunnen krijgen op gedachten en gedragingen, de cultuur in de goede zin te veranderen. Deze cultuurpolitiek leidde in de jaren negentig tot een backlash van conservatieven die aan de term een negatieve connotatie wisten te geven en hem in verband brachten met Orwelliaanse termen als *Newspeak* en *Thought Police*. Uit goede bedoelingen ontstond volgens hen in feite een ideologische, conformistische (taal)politiek die de realiteit negeert.

Voorstanders van politieke correctheid verweten de tegenstanders dan weer hun aanvallen te willen gebruiken om hun machtsbasis in stand te houden en tegelijk hun eigen voorkeuren (en taalgebruik) stilzwijgend als neutraal of vanzelfsprekend voor te stellen. De controverserige heerser eerst in de V.S., maar sloeg snel over naar Groot-Brittannië en Europa. Tot op de dag van vandaag woedt de strijd tussen voor- en tegenstanders van politieke correctheid². Recent nog ontstond veel ophef doordat een paar bekende Amerikaanse ‘comedians’ erover klaagden dat politieke correctheid het einde van hun beroep zou betekenen. In een

1 Ter bevordering van het multiculturalisme ontstond academisch verzet bijvoorbeeld tegen de exclusieve aandacht in de geschiedenis voor WDM (‘white dead males’), of tegen de uitsluitend westerse canon in de literatuur.

2 Zie G. Hughes, *Political Correctness. A History of Semantics and Culture*, Wiley-Blackwell, Chichester 2010. In Frankrijk waren bekende filosofen en essayisten als Marcel Gauchet en Alain Finkielkraut in 2014 nog het slachtoffer van beschuldigingen van politieke incorrectheid (informatie over deze controverses is gemakkelijk te vinden op het internet).

cultuur gedomineerd door PC wordt het moeilijk nog te lachen met stereotypen ('short people') of moppen te vertellen over groepen ('Er waren eens een katholiek, een jood en een moslim ...'). Een opmerking dikwijls gemaakt in verband met politieke correctheid is dat 'liberalen', die beweren grote voorstanders te zijn van de vrijheid van denken en spreken, tegelijk pleitbezorgers zijn van een politiek die deze vrijheid drastisch dreigt in te perken. Dit is een sterk voorbeeld van hoe de principes van gelijkheid en vrijheid niet zomaar te harmoniëren zijn.

Voorbeelden van politiek correcte uitdrukkingen zijn gemakkelijk te vinden, via het internet bijvoorbeeld; daar kan men ook allerlei rechtvaardigingen en richtlijnen vinden voor politiek correcte taal en gedrag. Niet verwonderlijk, gezien de oorsprong van de PC, zijn de voorbeelden vooral te vinden in de Engelse taal. Uiteraard zijn woorden die als (gewone) scheldwoorden bekend staan (zoals 'dikzak', 'boer', 'slet', 'ezel', enzovoort) ook politiek incorrect. Soms worden de termen die als politiek correct doorgaan, zelf politiek incorrect. Bekend is hoe 'neger' vervangen werd door 'zwarte', maar deze term op zijn beurt onontvankelijk verklaard werd en door het politiek correcte 'Afro-Amerikaan' vervangen werd. Evenmin spreekt men nog over indianen, men gebruikte het woord 'native American'; het woord 'zigeuner' is volgens sommigen politiek incorrect. Naast ras of etnie komen het sekseonderscheid en het genderdomein bij uitstek in aanmerking voor de nieuwe politiek. Welbekend is de eis om seksneutrale taal te gebruiken ('s/he' of 'hij/zij'; niet 'chairman' of 'fireman', maar 'chairperson', enzovoort). In verschillende landen, vooral die landen die het wettelijke homohuwelijk aanvaarden, worden traditionele onderscheidingen zoals man-vrouw, moeder-vader, of echtgenoot-echtgenote vervangen door genderneutrale termen³. Vader- of moederdag worden soms vervangen door 'parentday'. In sommige landen wordt op paspoorten of formulieren de aanduiding vader of moeder vervangen door 'parent 1' en 'parent 2'⁴; een 'zoon' heet geen zoon meer maar een 'carer' ('zorger')⁵. Soms wordt een term politiek incorrect verklaard, maar slaagt de verondersteld correcte term er niet in door te breken. 'Kreupel' wordt al heel lang beschouwd als niet politiek correct; 'gehandicapte' werd gangbaar. Maar ook die term werd door sommigen onaanvaardbaar geacht en te vervangen door 'andersvalide' ('differently abled' of 'otherwise abled'). 'Gehandicapte' blijft echter gebruikelijk. 'Blinde' moest vermeden worden en vervangen door 'persoon met visuele beperking'. Die nieuwe

3 Sommige landen (van Nieuw-Zeeland, over India, Pakistan, Nepal, tot Groot-Brittannië) geven de keuze uit drie gendermogelijkheden (m/v/x); 'husband' of 'wife' wordt vervangen door 'spouse' of 'partner'; sinds 2014 kan je, zo las ik ergens, als Facebookgebruiker kiezen uit 58 genderopties.

4 In Frankrijk ontstond in 2012 over de mogelijke invoering hiervan heel wat heibel.

5 Zie F. Furedi, "This linguistic engineering invades our lives and loves", in: *Spiked* 16-04-2012 (www.spiked-online.com/newsite/article/12340:geraadpleegd-24-08-2015).

term is echter niet, zelfs niet in het Engels, ingeburgerd geraakt⁶. Ook ten aanzien van andere geminoriseerde of achtergestelde groepen zoals migranten, daklozen, werklozen, prostituees of armen bestaan politiek correcte termen, sommige meer aanvaard dan andere. Iedereen kent het woord ‘allochtoon’ (intussen ook politiek incorrect?); men spreekt nu soms effectief over sekswerkers, financieel ondergeprivilegieerden, residentieel flexibelen, enzovoort. Politieke correctheid heeft ertoe geleid dat schoolboeken, kinderboeken en zelfs literatuur herschreven worden zodat politiek incorrecte uitingen geëlimineerd worden⁷. Niet te vergeten bestaat er natuurlijk ook politiek incorrect speelgoed (barbiepoppen, speelgoedwapens, enzovoort).

Politiek correcte taal vertoont bepaalde semantische kenmerken. Zoals Geoffrey Hughes opmerkt, treft niet alleen het veelvuldig voorkomen van bepaalde kernwoorden zoals ‘identiteit’, ‘inclusiveness’, ‘diversiteit’ en dergelijke, maar vooral de bewuste constructie van nieuwe uitdrukkingen ter vervanging van politiek incorrecte termen. Het gaat om een soort codetaal, om artificiële nieuwmunterij van polysyllabische, abstracte, eufemistische uitdrukkingen⁸. Typische voorbeelden zijn: ‘financially underprivileged’ of ‘differently abled’. Het zijn termen die niet alleen artificieel en abstract zijn, maar ze zijn ook semantisch problematisch omdat men niet goed weet wat de term eigenlijk op zichzelf betekent. Iedereen is natuurlijk ‘differently abled’; maar wat heeft dat te maken met de realiteit van onmiskenbare, specifieke problemen stellende ‘disabilities’ (zoals door gehandicapten zelf wordt opgemerkt die deze termen inadequaat en/of leugenachtig vinden). Niet verwonderlijk dat die nieuwe termen dikwijls op hun beurt als discriminerend gezien worden, of dat ze ironie en spot oproepen. Eigenlijk gaat het om eufemismen die een of andere miskenning van de realiteit impliceren en dan ook reacties opwekken die de realiteit herbevestigen.

Politieke correctheid treft men soms ook aan inzake religieuze taal en symbolen. Zo pleiten sommigen ervoor alle religieuze symbolen te verbieden in de publieke ruimte of bij alle ambtenaren die in contact komen met het publiek. Een extreem voorbeeld van PC maakte ik zelf mee toen ik enkele jaren geleden werd uitgenodigd om op een congres van neurowetenschappers te spreken over Spinoza. In de titel die ik had opgegeven kwamen de uitdrukkingen ‘God’ en ‘ziel’ voor. De Amerikaanse organisator van het congres vond dat die woorden op een congres als het hunne niet aan bod mochten komen, ook al gebruikt Spinoza ze zelf en ook

6 Zie www.oxforddictionaries.com/definition/english/differently-abled (geraadpleegd 24-08-2015).

7 Wellicht het meest bekende politiek incorrecte boek is *Huckleberry Finn* van Mark Twain. Wat strips betreft, bevatten niet alleen *Kuifje (Kuifje in Congo)*, maar ook *Jommeke*, *Kiekeboe* en vele andere series politiek incorrecte opmerkingen of voorstellingen wat betreft rolpatronen, gender en ras.

8 Zie Hughes, *Political Correctness*, p. 14: het gaat volgens hem om “an artificial currency of [often] polysyllabic abstract euphemistic substitutions”.

al hebben ze bij hem niet de betekenis die de traditionele religie eraan geeft⁹. Ik heb mijn deelname aan het congres afgezegd.

Politieke correctheid kan niet alleen de taal, maar ook gedrag betreffen. Het kan daarbij gaan om discriminerend of denigrerend gedrag, maar ook om gedrag dat vroeger eventueel als beleefd of voornamelijk beschouwd werd. Zo is vandaag bont dragen of foie gras consumeren politiek incorrect. Sommige feministen vinden galant gedrag (zoals bij heren die dames laten voorgaan of de deur voor hen openhouden) politiek incorrect. Welbekend is de controverse in Nederland rond de figuur van Zwarte Piet. In de V.S. en Canada vinden sommige scholen het de laatste jaren fout om Thanksgiving, Halloween of Columbus Day te vieren omdat die feesten niet 'inclusief' genoeg zijn of te enge banden hebben met politiek incorrecte figuren, gebeurtenissen of ideeën (zoals Columbus).

2. *Wat is eigenlijk politieke correctheid?*

Volgens sommige onderzoekers is politieke correctheid in zekere zin van alle tijden: het is een typisch groepsfenomeen dat te maken heeft met het bestaan en de eventuele veranderingen in heersende mentaliteit of 'orthodoxie'¹⁰. PC is volgens deze opvatting een universeel fenomeen dat alle menselijke gemeenschappen kenmerkt. Alle maatschappijen hebben zeden en gewoonten die normen opleggen aan taal en gedrag; wie van die codes of normen afwijkt, is politiek incorrect. Die zeden en gewoonten zijn niet door de politiek in enge zin opgelegd; ze zijn het resultaat van een heersende mentaliteit die natuurlijk in de feiten vooral met deze of gene machtsgroep verbonden kan zijn en die door andere groepen min of meer wordt overgenomen (of tegengewerkt). Men kan in deze visie slechts van politieke correctheid in de Orwelliaanse zin spreken wanneer, zoals in bepaalde totalitaire regimes, van een bewuste en leugenachtige culturele politiek sprake is in dienst van een of ander totalitair regime. De verplichting elkaar aan te spreken als 'kameraden' (U.S.S.R.) of met 'citoyens' (in het Zaïre van Mobutu) drukt de leugen uit en houdt die in stand dat we in dergelijk systeem allemaal broeders zijn en gelijke rechten hebben. Wat conservatieven vandaag echter politieke correctheid noemen heeft in deze opvatting van PC (als universeel fenomeen) niets met totalitaire, leugenachtige politieke correctheid te maken. Het is gewoon onderdeel van een normaal proces van verandering in de heersende mentaliteit, verandering ook in machtsverhoudingen, door conservatieven natuurlijk betreurd en

9 Hier een citaat uit zijn reactie: "many of the original speakers [voor de conferentie] specifically did not want to come to a meeting that has religious overtones. They were put off by the titleword "soul", as this has religious implications they did not like".

10 Zie bijvoorbeeld Hughes, *Political Correctness*, p. 7.

bestreden¹¹. Er is vandaag geen Politbureau dat de drijvende kracht is achter politieke correctheid; noch een welbepaalde ideologie¹². Wat er enigszins nieuw zou zijn aan het fenomeen, is dat taal en beelden een politieke invloed hebben als nooit voorheen in de geschiedenis en dat politieke spelers dat ook beseffen en daarmee rekening houden¹³. Niet zozeer politieke theorie, maar semantiek en retoriek met al hun registers zouden de geëigende middelen zijn om het fenomeen goed te analyseren¹⁴.

Een andere visie op het fenomeen PC lijkt me echter mogelijk en nodig. Het is niet omdat er geen Politbureau achter de 'cultuurpolitiek' zit dat er geen ideologie in het spel kan zijn. Dat de maatschappelijke kritiek op PC van conservatieven zelf niet neutraal is, sluit niet uit dat er iets specifiek, iets onuitgegeven schuil zou kunnen gaan achter de 'linkse' politieke correctheid. Allerlei kenmerken wijzen erop dat het hier niet gewoon gaat om de vervanging van bepaalde zeden of conventies door andere; het gaat om een fenomeen dat specifiek is voor onze laatmoderne tijd. Om precies te zijn: het gaat om de uiting van een bepaalde soort utopische mentaliteit. De utopie kan niet alleen een onderdrukkende, Orwelliaanse vorm aannemen, zij kan ook de vorm aannemen van een min of meer massaal gedeelde *Brave New World*-mentaliteit¹⁵. Het is mijns inziens perfect mogelijk politieke correctheid te zien als de uiting van een soft-utopische mentaliteit die via beïnvloeding van taal en gedrag, maar ook via de bewuste 'correcte (taal)politiek' van partijen, bureaucratieën en rechtsorganen, de maatschappij meer en meer doordringt¹⁶. Volgens Aurel Kolnai, een van de belangrijkste analisten van het fenomeen utopie, is het kenmerk van de utopische mentaliteit de hang naar perfectionisme¹⁷. Om de perfectie te bereiken denken utopisten onveranderlijk over een drastisch en simpel middel te beschikken dat het 'kwaad' radicaal uitroeit of onmogelijk maakt; dat perfectionisme is tegelijk een ontkenning van de realiteit¹⁸. De analyse van Kolnai lijkt helemaal op politieke correctheid van toepassing.

11 Voor een dergelijke opvatting over politiek correcte tegenstellingen in Australië, zie P. Ahluwalia & G. McCarthy, "'Political Correctness': Pauline Hanson and the Construction of Australian Identity", in: *Australian Journal of Public Administration* 57(1998), 3, pp. 79-85.

12 Hughes, *Political Correctness*, p. x, p. 7.

13 Zie N. Fairclough, "'Political correctness': The politics of culture and language", in: *Discourse and Society* 14(2003), 1, pp. 17-28.

14 Zie bijvoorbeeld G.C. Loury, "Self-Censorship in Public Discourse. A Theory of 'Political Correctness' and Related Phenomena", in: *Rationality and Society* 6(1994), 4, pp. 428-461.

15 Hans Achterhuis heeft iets gelijkaardigs betoogd ten aanzien van het huidige neoliberalisme; zie H. Achterhuis, *De utopie van de vrije markt*, Lemniscaat, Rotterdam 2010.

16 Over soft utopisme, zie nog H. De Dijn, "Soft utopisme in de zorgsector" (ingediend ter publicatie bij *Streven*).

17 Perfectionisme moet onderscheiden worden van de respectabele wil om met inzet van alle krachten op bepaalde punten verbetering te zoeken.

18 A. Kolnai, *The Utopian Mind and Other Papers* (ed. by F. Dunlop), Athlone, London & Atlantic Highlands (NJ) 1995, pp. 68-70, pp. 156-160.

Typisch voor PC is de enorme nadruk op ‘inclusiveness’, de wil een maatschappij te realiseren waarin niemand zelfs maar de kans loopt buitengesloten te worden en elkeen in zijn/haar eigenheid erkend en geliefd wordt: leve de nieuwe, heerlijke wereld van de diversiteit. Om de eigenheid van eenieder te bevestigen, worden paradoxaal genoeg conflicten of onverenigbaarheden tussen verschillen of onderscheidingen a priori beschouwd als onbelangrijk of oplosbaar; ze mogen soms zelfs niet meer benoemd worden. Om te vermijden dat kinderen zonder vader of moeder zich ‘buitengesloten’ zouden voelen, mag bijvoorbeeld niet meer van vader- of moederdag gesproken worden. Hoort het echter niet bij het leven en het leren leven dat men niet altijd heeft of is wat een ander heeft of is? Is het uitgesloten dat individuen (of groepen) identiteiten hebben of erven waardoor ze haast onvermijdelijk een antagonistische (soms zelfs tragische) verhouding met elkaar hebben¹⁹? Het gaat bij PC effectief om een vorm van perfectionisme: de realiteit moet beantwoorden aan een idyllisch beeld en om dat te bereiken bestaat er een even drastisch als eenvoudig middel: de taalpolitiek. Alles lijkt opgelost te kunnen worden door de keuze van de ‘juiste’ woorden of het verbod van incorrecte taal of symbolen, terwijl de reële tegenstellingen al dan niet ondergronds blijven voortbestaan. Een dergelijke politiek kent geen geduld, geen pragmatisme, waardoor het zoeken naar reële oplossingen, eventueel op langere termijn, achterwege blijft.

In politieke correctheid hebben we duidelijk te maken met een vorm van sentimentalisme: om gevoelens te ontzien, dient de realiteit in haar verscheidenheid (en soms hardheid) gecamoufleerd of genegeerd te worden. Vergelijk met de houding die men tegenwoordig aanneemt tegenover rouwen: waar het op aankomt is niet langer zich te verhouden tot het reële verlies van de ander, maar zo snel mogelijk een middel te vinden tegen het eigen verdriet en de mogelijke trauma’s voor het eigen ik²⁰. Sentimentalisme negeert ook waar het eigenlijk om gaat bij bijvoorbeeld feesten en vieringen: niet primair om het goed gevoel, maar om de bevestiging van belangrijke symbolische verbanden zoals die tussen ouders en kinderen, of tussen het complexe heden en het complexe

19 Dat kan te maken hebben met historische, culturele of religieuze factoren (of een combinatie daarvan); denk maar aan het Israëliësch-Palestijns conflict. Dit is een thema dat in literatuur en film regelmatig aan bod komt (bv. de tragische verhouding tussen een moeder en haar uit een verkrachting voortgekomen zoon in de film van Paolo en Vittorio Taviani, *Kaos* uit 1984).

20 Een recent, spectaculair voorbeeld van de combinatie politieke correctheid/sentimentalisme is het fenomeen van ‘college’-studenten in de V.S. die hun docenten vragen alle woorden of onderwerpen die iemand negatieve gevoelens zouden kunnen bezorgen te vermijden; voor een (sterk therapeutisch gerichte) bespreking van dat fenomeen, zie Greg Lukianoff en Jonathan Haidt, “The Coddling of the American Mind” in het bekende magazine *The Atlantic* (September 2015 Issue): http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/09/the-coddling-of-the-american-mind/399356/?utm_source=SFFB (geraadpleegd op 12-08-2015).

verleden (denk aan Halloween en dergelijke)²¹. Vele mensen voelen dit aan en, ook al hebben ze sympathie voor het opheffen van allerlei concrete misstanden, toch verzetten zij zich tegen wat ze ervaren als een excessieve tendens in de politieke correctheid. Frank Furedi drukt het zo uit: “Het is belangrijk om in te zien dat deze nieuwe administratief gesanctioneerde termen niet gewoon maar andere woorden zijn die dezelfde oude identiteiten of verbanden uitdrukken. Neen, wanneer een zoon getransformeerd wordt tot het neutrale ‘zorger’ [‘carer’], worden de wezenlijke kenmerken van zijn relatie tot zijn moeder verduisterd, kunnen ze misschien zelfs verloren geraken. Wanneer religieuze organisaties verplicht worden een taal te gebruiken die het gezin als ‘no big deal’ behandelt, dan houden zij op instellingen te zijn die een spirituele betekenis geven aan hun leden ... De woorden die we gebruiken zijn werkelijk, werkelijk van belang. Zij geven vorm aan onze visie op onszelf en op onze medeburgers. In een open, tolerante maatschappij zouden mensen de vrijheid moeten hebben te kiezen hoe zij zichzelf en anderen definiëren... Taal is een veel te belangrijk domein van het menselijk leven om haar aan bureaucraten en experts over te laten. We hebben de moed van onze overtuiging nodig om de woorden te gebruiken die het best uitdrukken waar het (in onze relaties) echt om gaat” (vertaling HDD)²².

Een belangrijk kenmerk van PC is verder dat allerlei contradicties verdoezeld en genegeerd worden. Gender lijkt enerzijds het object van pure keuze, anderzijds wordt het tegelijk (soms) beschouwd als te maken hebbend met een diepe essentie, al dan niet biologisch gefundeerd, die men onmogelijk kan negeren²³. Een andere contradictie was onlangs te horen bij iemand die zich, hoewel van blanke afkomst, ‘binnenin’ toch zwarte voelde en het recht opeiste zich zo voor te doen²⁴. Contradicties treft men ook aan in verband met het verlangen naar en het hebben van kinderen, en de taal die in dat verband gebruikt wordt. Donoren wordt gezegd dat het slechts gaat om zoiets als bloed geven. Maar tegelijk willen individuen via donatie toch kinderen die genetisch zo dicht

21 Natuurlijk kan kritiek op dergelijke feesten om andere redenen, bijvoorbeeld de extreme commercialisering ervan, perfect redelijk zijn. Over de betekenis van ‘symbolische verbanden’, zie A. Burms, “Natuur en symbool”, in: A. Burms & H. De Dijn, *De sacraliteit van leven en dood. Voor een brede bio-ethiek*, Pelckmans, Kalmthout-Klement, Zoetermeer 2011, pp. 15-29.

22 F. Furedi, “This linguistic engineering invades our lives and loves”, in: *Spiked* 16-04-2012 (www.spiked-online.com/newsite/article/12340).

23 Citaat in de krant (*De Standaard* vrijdag 13 maart 2015) van een bekende Vlaamse schrijfster: “Mensen veranderen van gender, of weigeren te kiezen, maar onze taal is daar niet klaar voor. Als taalmakers zou het onze roeping moeten zijn om mensen die die keuzes maken niet nodeloos in verlegenheid te brengen”; gender (van een of andere aard) wordt echter door sommigen gezien als iets dat er bij hen ondanks de biologische schijn van het omgekeerde ‘altijd al was’.

24 Cf. de recente ‘ontmaskering’ van Rachel Dolezal die zich voordeed als zwarte activiste; niet alleen Afro-Amerikanen, maar ook transgenders zetten zich af tegen haar ‘leugen’ (*De Standaard* zaterdag 20-zondag 21 juni 2015).

mogelijk bij hen aansluiten, die in een zo hoog mogelijke graad ‘eigen’ kinderen zijn; en donorkinderen willen te weten (kunnen) komen wie hun biologische vader of moeder is²⁵. Het belang van bloedverwantschap wordt tegelijk bevestigd en ontkend²⁶. Achter deze moeilijkheden in het politiek correcte denken schuilt een naïeve opvatting over identiteit als zijnde ofwel een pure gegevenheid ofwel een kwestie van pure keuze. Identiteit heeft echter te maken met een ‘hechting’ van het subject die noch puur van de natuur, noch puur van keuze afhangt. Gezien die hechting en de daarmee verbonden gehechtheid, kunnen de relaties met andere individuen (en/in hun hechtingen) niet perfect doorzien en beheerst worden²⁷.

Politiek correcte taal zelf reveleert nog een ander kenmerk van PC. Het gaat om een taal die weigert oordelende of normatieve termen of uitspraken te gebruiken; of wellicht meer accuraat: achterliggend is er het impliciete of expliciete oordeel dat er niet mag geoordeeld worden. Omdat beoordeling soms discriminerend kan zijn (en is), moet alle oordelen vermeden worden. Termen die vroeger een of andere vorm van maatschappelijke afkeuring impliceerden, zoals ‘prostitutuee’, ‘alcoholist(e)’, of ‘drugsverslaafde’ moeten nu vervangen worden door politiek correcte termen als ‘sekswerker’, ‘persoon met alcoholisme’ of ‘persoon met chemische dependentie’ (of iets dergelijks). De veronderstelling is dat niemand een (moreel of anderszins evaluatief) oordeel mag vellen over de keuzes van een ander. Alleen wanneer de keuze schade berokkent aan derden, mag de handeling, attitude of habitus afgekeurd worden, niet op zichzelf maar omwille van die schade. Soms gaat deze tolerantie samen met sentimentalisme: een ander ‘verslaafd’ noemen is kleinerend en emotioneel confronterend, en moet vermeden worden. PC heeft duidelijk nauwe banden met een welbepaalde vorm van tolerantie, post- of laatmoderne tolerantie. Langs de ene kant is die tolerantie intolerant tegenover al wat niet aan de PC-norm beantwoordt (en is ze zelfs intolerant tegenover meningen die ingaan tegen datgene wat als onomstootbare waarheid of feiten bekend staat)²⁸; langs de andere kant is zij intolerant tegenover elk echt waardeoordeel²⁹. Of wat de ander denkt en doet intrinsiek juist, interessant, goed,... is, dat is niet aan ons om te bepalen; ieder mag denken en doen wat hij

25 Zie het dossier over anoniem donorschap in *Tertio* 16(2015), nr. 802, van 24 juni 2015, vooral het interview met Frederik Swennen, “Donoranonimiteit houdt genealogische leugen in stand”.

26 Voor een originele hypothese over het belang van bloedverwantschap, zie A. Burms, “De betekenis van bloedverwantschap”, in: *Ethische Perspectieven* 25(2015), 2, pp. 97-101.

27 Deze problematiek, die ook de problematiek is van het multiculturalisme, wordt grondig geanalyseerd in: R. Visser, *Vreemd gaan en vreemd blijven. Filosofie van de multiculturaliteit*, SUN, Amsterdam 2005; zie ook Herman De Dijn, *Erkenning, gelijkheid en verschil* (Ile Edmund Burke lezing), Aspekt, Soesterberg 2003.

28 Cf. de wetten tegen negationisme van allerlei aard (bijvoorbeeld van de Armeense genocide).

29 Voor een kritiek op de gangbare tolerantie-idee, zie F. Furedi, *On Tolerance: A Defence of Moral Independence*, Continuum, London-New York 2011.

wil, zolang ik dat ook mag³⁰. Alle keuzes van individuen (die derden niet schaden) moeten als hun autonome keuzes gerespecteerd worden: elke subjectieve keuze moet als zodanig getolereerd en gerespecteerd worden. De enige ethische principes waarop een beroep mag gedaan worden, zijn deze van autonomie en niet-schaden (of andere dergelijke formalistische principes). Politieke correctheid is minstens impliciet verbonden met een enge (principalistische en consequentialistische) ethiek; traditionele waarderingen (behorend tot een brede ethiek) hebben afgedaan³¹.

Politieke correctheid en de tolerantie ermee verbonden leiden tot een situatie waarin inhoudelijke discussie in de problemen komt³². In plaats van een inhoudelijke discussie over naar voren gebrachte argumenten (bijvoorbeeld in verband met de maatschappelijke aanvaardbaarheid van drugs, de wenselijkheid van draagmoederschap, of de commercialisering van eicellen) ontstaat snel een ‘second order’, *ad hominem* argumentatie: welke soort persoon zou nu de keuzes of wensen van anderen kunnen betwisten, alleen toch iemand naar wie men a priori niet moet/mag luisteren? Het kritische spreken zelf over politieke correctheid wordt soms precies op deze manier afgedaan als geen discussie waard. Eigenlijk doorbreekt iemand die bepaalde zaken inhoudelijk wil bespreken en beoordelen het politiek correcte taboe aanwezig in ‘inclusiveness’. Wie oordeelt, discrimineert; en alle discriminatie is (even) verwerpelijk. Het gevolg is welbekend: om niet politiek of sociaal gemarginaliseerd te worden, doet men aan zelfcensuur; men vermijdt inhoudelijke discussie of past zich aan de gangbare, politiek correcte normen en gemeenplaatsen aan.

3. Politieke correctheid en politiek

Studies over de retoriek gebruikt door politici in een maatschappij zoals de Amerikaanse, gedomineerd door politieke correctheid, wijzen op een interessant fenomeen. Wanneer politici spreken voor een gedi-versifieerd publiek en daarbij natuurlijk zoveel mogelijk toehoorders aan hun kant willen krijgen, moeten ze strategisch te werk gaan. Ze zullen aan de oppervlakte een politiek correcte taal gebruiken die voor de gemiddelde burger aanvaardbaar is, maar waarbij insiders of partijgenoten toch bepaalde signalen krijgen die niet voor iedereen vatbaar of duidelijk zijn, maar hen overtuigen van de (al) veronderstelde rechtvaardigheid van

30 Zie H. De Dijn, *Hoe overleven we de vrijheid? Twintig jaar later*, Pelckmans, Kalmthout 2014, hfdst. 4.

31 Over de tegenstelling tussen enge en brede ethiek, zie bijvoorbeeld H. De Dijn, “De monteerbare mens en de bio-ethiek”, in: *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 63(2009), 2, pp. 116-130.

32 Zie Loury, “Self-Censorship”, p. 436.

de spreker³³. Politici zijn niet zelden ambivalent tegenover PC: ze scharen zich vooral achter bepaalde vormen van politieke correctheid die hen goed uitkomen.

Politieke correctheid lijkt niet gedirigeerd door een bepaalde partij of beweging; het lijkt veeleer een soft-utopische mentaliteit die geleidelijk de geesten is komen te beheersen en die tegelijk hier en daar op weerstand stoot. Toch is het onmiskenbaar dat er vandaag ook op institutioneel vlak politiek correcte krachten aanwezig zijn die wel degelijk intentioneel te werk gaan. De mate waarin administraties in allerlei landen, maar ook in supranationale organismen doende zijn om op allerlei sensitieve gebieden de taal in politiek correcte zin te hervormen en om via de taal invloed uit te oefenen op de maatschappelijke mentaliteit is opmerkelijk. Het recht is niet langer een uiting van dominante zeden en gewoonten; het is een instrument geworden om de maatschappij in de gewenste zin van vrijheid, gelijkheid en diversiteit te hervormen. De Franse filosoof en socioloog Marcel Gauchet heeft erop gewezen dat in onze laatmoderne tijd de politiek het primaat heeft verloren aan het recht³⁴. Dat recht wordt volgens hem gedomineerd door een abstract mensenrechtendiscours dat zich niet stoort aan de concrete, complexe maatschappelijke realiteit: het gaat eigenlijk om een soort ideologie die de realiteit door verordeningen en taal naar haar hand wil zetten, er niet radicaal kan op ingrijpen, maar zich daar tegelijk weinig of niets van aantrekt³⁵. De politiek, door de burgers beschouwd als manusje van alles in dienst van hun privébelangen, is dikwijls onmachtig om reële pragmatische oplossingen uit te dokteren en laat belangrijke, maar controversiële beslissingen over aan de rechterlijke macht. Politieke correctheid opereert inderdaad niet zelden via juridische en bureaucratische maatregelen, we hebben daar verschillende voorbeelden van gegeven. Dat de werkelijkheid maar niet gehoorzaamt aan de opgelegde taal, kan de ideoloog niet deren: het is de schijn waar het op aankomt.

Typisch voor het perfectionisme van de PC is de gedachte dat er eigenlijk geen problemen zijn (die bediscussieerd en aangepakt moeten

33 Zie Loury, "Self-Censorship", p. 446. Taalfilosofen die allerlei soorten effecten van de taal bestuderen (zoals 'taaldaden'), zijn geïnteresseerd in de zogenaamde 'dog-wistle' taal (naar analogie met signalen die alleen voor honden maar niet voor mensen hoorbaar zijn) gebruikt in 'dog-wistle politics' (in wikipedia gedefinieerd als: 'political messaging employing coded language that appears to mean one thing to the general population but has an additional, different or more specific resonance for a targeted subgroup'). De term heeft een pejoratieve betekenis omwille van de misleiding aanwezig, zoals in politieke correct spreken, in dat soort politieke communicatie. Een voorbeeld: om niet het gevaar te lopen als racist gebrandmerkt te worden, zullen bepaalde politici niet klagen over problemen met de zwarte minderheid, maar het hebben over de problemen met een bepaald stadsdeel (waar hoofdzakelijk zwarten wonen).

34 Zie M. Gauchet, *La condition historique. Entretiens avec François Azouvi et Sylvain Piron*, Gallimard, Paris 2003, ch. XII 'Des totalitarismes aux droits de l'homme'.

35 Aldus ontstaan contradicties zoals in Zuid-Afrika, waar het mensenrecht op decente huisvesting bijvoorbeeld na twintig jaar onafhankelijkheid voor zeer vele zwarten nog altijd dode letter is.

worden) maar alleen scandalen. Alles zou opgelost zijn, indien men maar openstond voor elkaar (en de juiste woorden gebruikte). Die houding impliceert dat er geen graden zijn in 'het kwaad': alles wat afwijkt van het ideaal is even 'erg'. Vandaar dat wie weigert zich te conformeren, ook in het kleinste, gemakkelijk geassocieerd wordt met radicaal onaanvaardbare posities: hij is eigenlijk een reactionair, een fascist of racist. Met zo iemand is geen discussie, zijn geen compromissen mogelijk. Wanneer de mentaliteit van PC in de politiek begint te overheersen, evolueert men naar extreme politieke tegenstellingen (zoals blijkbaar momenteel het geval is in de V.S.).

De wereld is ingewikkeld. Vandaar een laatste opmerking. Niet alles wat politieke correctheid lijkt, is effectief een uiting van politieke correctheid. Eens bijvoorbeeld homo's en lesbiennes de mogelijkheid en het recht verwerven om eigen kinderen te hebben of er te adopteren, is het onvermijdelijk dat oude administratieve geplogenheden moeten aangepast worden, politieke correctheid of niet. Anders ontstaan tragikomische situaties zoals wanneer een homoseksuele ouder gevraagd wordt op een reisformulier de rubriek 'echtgenote' in te vullen en wel met zijn meisjesnaam. Dat soort administratieve aanpassingen is echter iets anders dan de politiek correcte politiek die woorden als vader, moeder, man, vrouw, echtgenoot, echtgenote radicaal uitrangeren wil.

Herman De Dijn, emeritus hoogleraar van de Katholieke Universiteit Leuven, is verbonden aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, Centrum voor Metafysica, Godsdienst- en Cultuurfilosofie. Hij houdt zich onder meer bezig met de filosofische analyse van de waarden crisis in de (laat)moderne samenleving. Recente publicaties: *Vloeibare waarden. Politiek, zorg en onderwijs in de laatmoderne tijd*, Klement (NL)-Pelckmans (BE), 2014, en *Hoe overleven we de vrijheid? Twintig jaar later*, Pelckmans (BE), 2014.